

Ὁ Γ΄
04

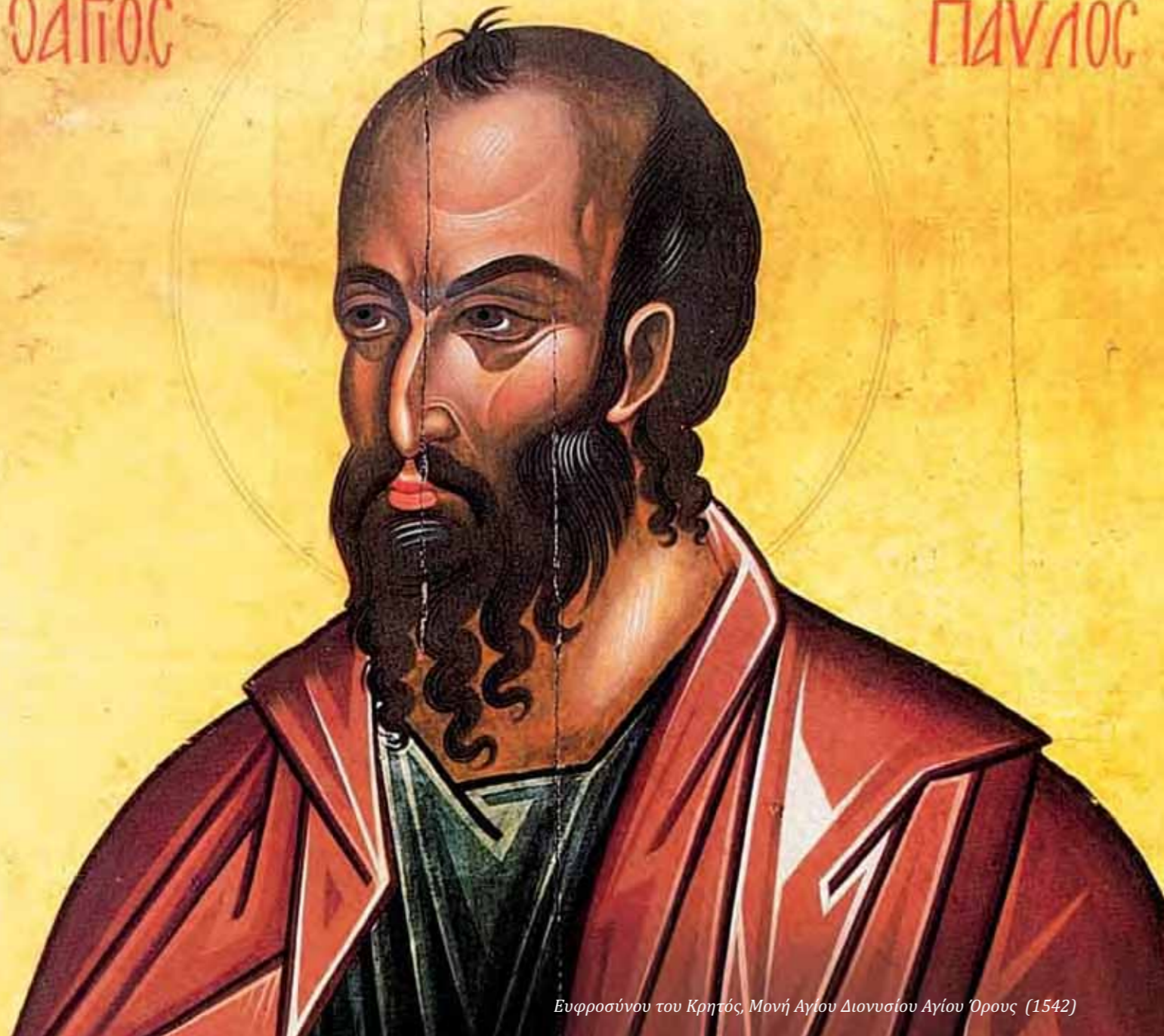
ΠΑΥΛΟΣ

Τα Βήματα του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα

ΘΑΠΟΣ

ΠΑΥΛΟΣ

Ευφροσύνου του Κρητός, Μονή Αγίου Διονυσίου Αγίου Όρους (1542)

Ο Απόστολος Παύλος

Ο Απόστολος Παύλος μετέβη στην Ελλάδα, στο πλαίσιο της β' και γ' αποστολικής του περιόδου. Ήταν μια νύχτα γύρω στο 49 μ.Χ., όταν ο Παύλος ευρισκόμενος στην Τρωάδα της Μικράς Ασίας είδε σε όραμα κατά τη διάρκεια της νύχτας έναν άνδρα Μακεδόνα να τον καλεί να συνεχίσει το ιεραποστολικό έργο στην πατρίδα του:

Διαβάς εις Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν.

Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτή η θεία παρέμβαση, που ο Παύλος με τους συνεργάτες του Σίλα, Τίτο και Τιμόθεο εξέλαβαν ως πρόσκληση του Κυρίου να γνωρίσουν το μήνυμα του Ευαγγελίου του στην περιοχή αυτή, δεν ήταν η πρώτη. Η άφιξή τους στην Τρωάδα, και κατά συνέπεια η στροφή τους προς δυσμάς και προς την Ελλάδα, είχε καταδειχθεί κατά τη

διάρκεια του δεύτερου αυτού ιεραποστολικού ταξιδιού του Αποστόλου Παύλου, σε δύο ακόμα περιπτώσεις. Την πρώτη, όταν έφυγαν από το Ικόνιο, εμποδίστηκαν από το Άγιο Πνεύμα να στραφούν ανατολικά, προς την Ασία, με αποτέλεσμα να κατευθυνθούν τελικά προς τις περιοχές της Φρυγίας και της κεντρικής Γαλατίας. Φθάνοντας στα όρια της Μυσίας κι επιθυμώντας να συνεχίσουν βόρεια, προς την περιοχή της Βιθυνίας, και πάλι το Άγιο Πνεύμα δεν τους άφησε, με αποτέλεσμα παρακάμπτοντας την περιοχή της Μυσίας, να φθάσουν στην πόλη της Τρωάδος.

Ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τῆς Τρωάδος εὐθυδρομήσαμεν εἰς Σαμοθράκην, τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰς Νεάπολιν, ἐκεῖθ' ἐν τε εἰς Φιλίππους... (Πράξ. 16,11 - 12)

Φωτογραφία εξωφύλλου:

Ο απόστολος Παύλος, τοιχογραφία του Συνοδικού Μεγάρου της Εκκλησίας της Ελλάδος, διά χειρός Μιχάλη Καρδαμάκη

Σαμοθράκη

Άμεσα και χωρίς χρονοτριβή ο Παύλος και οι συνεργάτες του επέβησαν σε πλοίο με προορισμό τη Νεάπολη, τη σημερινή Καβάλα, έχοντας όμως ως πρώτο σταθμό του ταξιδιού τους το νησί της Σαμοθράκης. Η διήγηση του βιβλίου των Πράξεων δεν αναφέρει σχετικά τίποτε περισσότερο. Προφανώς, η διανυκτέρευση αυτή του Παύλου στη Σαμοθράκη οφειλόταν στην επικινδυνότητα της πλεύσης κατά τη διάρκεια της νύχτας και όχι σε κάποιον άλλο λόγο. Αν και στο νησί δεν φαίνεται να υπήρχε κάποιο ασφαλές λιμάνι, εντούτοις κοντά στον οικισμό της σημερινής Παλαιόπολης, στα βόρεια παράλια του νησιού, υπήρχε αγκυροβόλιο για τέτοιου είδους ταξίδια, το Δημήτριο, που πολλοί σήμερα ταυτίζουν με τον όρμο της Καμαριώτισσας.

Ωστόσο, η Σαμοθράκη ήταν ιδιαίτερα γνωστή στην αρχαιότητα, λόγω των εκεί διαδραματιζομένων Καβειρίων Μυστηρίων, των πιο σημαντικών Μυστηρίων της αρχαιότητας μετά από εκείνα της Ελευσίνας. Η λατρεία των Καβείρων, μιας ομάδας θεοτήτων της γονιμότητας, μάλλον φρυγικής προελεύσεως αλλά εξαιρετικά διαδεδομένης σε μεγάλο μέρος της Μικράς Ασίας, λάμβανε χώρα κάθε χρόνο προς τα τέλη του καλοκαιριού στο ιερό των Καβείρων, κάτω από τις γιγαντιαίες δρυς στην περιοχή της σημερινής Παλαιόπολης και περιλάμβανε τελετές μύησης που απέβλεπαν στην απομάκρυνση του φόβου του θανάτου και στην αποκάλυψη αιώνιων αληθειών, οι οποίες σχετίζονταν αφ' ενός μεν με την ευημερία του ανθρώπου στην παρούσα ζωή, αφ' ετέρου δε με την τύχη της ψυχής μετά το θάνατο.

Τους Καβείρους, που ονομάζονταν επίσης και «μεγάλοι θεοί», αποτελούσαν η μητέρα των θεών Αξίερος, που αργότερα ταυτίστηκε με τη Δήμητρα, η Αξιοκέρσα (Περσεφόνη), ο Αξιοκέρσος (Άδης) και ο Κασμίλος (Ερμής), η δε λατρεία τους συνδεόταν με τους Διόσκουρους. Άμεσα συνδεδεμένα με τη λατρεία των Καβείρων ήταν και μια σειρά αρχαιολογικών ευρημάτων, όπως ο περίφημος *θόλος της Αρσινόης*, που θεω-

ρείται σήμερα ως το μεγαλύτερο κλειστό κυκλικό οικοδόμημα της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής με εξωτερική διάμετρο 20 μέτρα, το *Ανάκτορο* όπου γινόταν η α' βαθμού μύηση των μυστών, και το *Ιερό*, όπου λάμβανε χώρα η *εποπτεία*, δηλαδή η β' βαθμού μύηση των μυστών, καθώς και το *θέατρο*. Το πιο γνωστό όμως και από τα πλέον σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα στο χώρο αυτό είναι το περίφημο άγαλμα της Νίκης της Σαμοθράκης του Ρόδιου γλύπτη Πυθόκριτου, που σήμερα εκτίθεται στο μουσείο του Λούβρου στο Παρίσι, και το οποίο φέρεται ότι κοσμούσε νοτίως του Ιερού μια κρήνη σε σχήμα πλήρους πλοίου.

Η φήμη των Μυστηρίων αυτών ήταν πολύ μεγάλη τόσο κατά την ελληνιστική, όσο και κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Είναι δε ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ότι ανάμεσα στους πιο γνωστούς μύστες τους ήταν οι γονείς του Μ. Αλεξάνδρου, Φίλιππος Β' ο Μακεδών και Ολυμπιάδα, η οποία μάλιστα φέρεται ότι ήταν και πρωθέρεια των Μυστηρίων. Ο ίδιος ο Μ. Αλέξανδρος φέρεται ότι υπήρξε, επίσης, μύστης και ιερέας τους. Από την άλλη πλευρά, οι Ρωμαίοι επέδειξαν και αυτοί έναν ιδιαίτερο σεβασμό στο νησί όχι μόνο λόγω των Μυστηρίων, αλλά και διότι από εδώ καταγόταν ο Δάρδανος, πρόγονος του γενάρχη τους Αινεία.

Έως και πολύ πρόσφατα μοναδικό ενθύμιο της διανυκτέρευσης του Αποστόλου Παύλου στη Σαμοθράκη ήταν τα ερείπια ενός παλαιοχριστιανικού ναού στην Παλαιόπολη. Ωστόσο, το 2008 ανεγέρθηκε κατόπιν ενεργειών της τοπικής Εκκλησίας, στο σημείο που φέρεται να περπάτησε και να διανυκτέρευσε ο Απόστολος Παύλος, μνημείο-προσκύνημα, το «*στασίδι του Αποστόλου Παύλου*». Στο λιτό αυτό αρχιτεκτονικό οικοδόμημα, κτισμένο από ξύλο και πέτρα, στα πρότυπα της ντόπιας αρχιτεκτονικής τεχνοτροπίας, εκτίθενται και μία σειρά ψηφιδωτών έργων με θέματα από στιγμές της σύντομης ιεραποστολικής δράσης του Παύλου στη Σαμοθράκη κατά την εκεί διανυκτέρευσή του.

Νεάπολις (Καβάλα)

Την επόμενη ημέρα ο Παύλος και οι συνεργάτες του, παραπλέοντας το νησί της Θάσου, αποβιβάστηκαν στη Νεάπολη, τη σημερινή Καβάλα, που αποτελούσε την εποχή εκείνη το επίγειο της πόλης των Φιλίππων.

Η ιστορία της πόλης είναι μεγάλη, καθώς φαίνεται ότι ιδρύθηκε μόλις τον 7ο αιώνα π.Χ. από Θάσιους αποίκους. Στο γεγονός ότι αποτέλεσε την πρώτη πόλη που επισκέφθηκε ο Παύλος, οφείλει το όνομα Χριστούπολη, την κατεχοχόν δηλαδή πόλη του Χριστού, με το οποίο ήταν γνωστή η πόλη αυτή κατά τους βυζαντινούς χρόνους. Το σημερινό της όνομα λέγεται ότι προέρχεται από τους σταυροφόρους, λόγω του ότι έμοιαζε από τη θάλασσα σαν σέλα αλόγου (cavallo) ή από το γεγονός ότι εκεί υπήρξε σπουδαίος σταθμός ταχυδρομείου, που την εποχή εκείνη υπηρετείτο από άλογα, ή από την πλησιόχωρη παλιά αποικία των Ερετρέων Σκαβάλα, που εντοπίζεται στη θέση του σημερινού χωριού Παλιά Καβάλα.

Το όνομα της πόλης της Καβάλας ως Νεαπόλεως κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους διασώζεται σε δύο *μιλιάρια* της

εποχής εκείνης, σε δύο δηλαδή στήλες που τοποθετούνταν ανά μίλι στις μεγάλες οδούς της εποχής, προκειμένου να υποδεικνύουν την απόσταση. Η μία από αυτές προέρχεται από την εποχή του Τραϊανού και πρόκειται για *μιλιάριο* που ανευρέθηκε στη ρωμαϊκή Εγνατία οδό, η δε δεύτερη βρέθηκε στην ίδια την πόλη και χρονολογείται στον 2ο αιώνα μ.Χ.

Αν και δεν γίνεται κάποια σχετική μνεία στα βιβλία της Κ.Δ., παλαιά τοπική παράδοση θέλει τον Απόστολο Παύλο να αποβιβάζεται μαζί με τους συνεργάτες του στο χώρο του σημερινού ναού του Αγίου Νικολάου, κοντά στο σημερινό λιμάνι της πόλης. Εκεί υπάρχει σήμερα σε ανάμνηση του γεγονότος αυτού ένα σύγχρονο μνημείο, το *Βήμα του Αποστόλου Παύλου*, επί του οποίου δεσπόζουν δύο παραστάσεις που εικονίζουν το όραμα του Παύλου στην Τρωάδα και την αποβίβασή του στη Νεάπολη. Στο χώρο του μνημείου διασώζεται επίσης και η βάση ενός κίονα που υποδεικνύει το ακριβές σημείο στο οποίο αποβιβάστηκε ο Παύλος.

Φίλιπποι, τμήμα βασιλικής

Φίλιπποι

Φεύγοντας από τη Νεάπολη και ακολουθώντας την Εγνατία οδό μέσω του ασφοδελού λειμώνος, καλύπτοντας μια απόσταση περίπου 12 χλμ. με κατεύθυνση βορειοδυτική, ο Παύλος και οι συνεργάτες του έφτασαν στην πόλη των Φιλίππων.

Το βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων αναφέρει σχετικά ότι οι Φίλιπποι ήταν «πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις, κολωνία» (Πράξ. 16,12). Κτισμένη, όπως αφήνεται να εννοηθεί και από το όνομά της, από τον πατέρα του Μ. Αλεξάνδρου Φίλιππο Β΄ τον Μακεδόνα το 358/7 π.Χ. στη θέση των αρχαίων Κρηνίδων, η πόλη των Φιλίππων αποτέλεσε το σημείο εκείνο στο οποίο το 42 π.Χ. πραγματοποιήθηκε το κοσμοϊστορικό για την εποχή εκείνη γεγονός της μάχης μεταξύ των στρατευμάτων του Οκταβιανού και του Αντωνίου από τη μια πλευρά και των δημοκρατικών Κασσίου και Βρούτου από την άλλη. Η μάχη αυτή σημάδεψε την πόλη των Φιλίππων, αφού εποικίστηκε από βετεράνους Ρωμαίους στρατιώτες και κατέστη στρατιωτική αποικία (colonia, κολωνία) με το όνομα Colonia Augusta Iulia Philippiensis. Με τον τρόπο αυτό, η πόλη των Φιλίππων μετά από μακρά περίοδο παρακμής κατέστη και πάλι μια ακμάζουσα πόλη, αφού ως «πόλις κολωνία» απολάμβανε immunitas (= ατέλεια) και ius italicum (= ιταλικό δίκαιο), ενώ διοικείτο και με θεσμούς αντίστοιχους της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας Ρώμης, καθιστώντας την έτσι μια ουσιαστικά λατινική πόλη, μια μικρή Ρώμη. Η στρατηγική της θέση, αφού ουσιαστικά αποτελούσε την πόλη-είσοδο από την Ασία προς την Ευρώπη (και το αντίθετο), η θέση της πάνω στην Εγνατία οδό και η πολύ μικρή της απόσταση από το λιμάνι της Νεαπόλεως, οι πλούσιες πηγές (όπου όφειλε το όνομά της και η προϋπάρχουσα εκεί μικρή πόλη των Κρηνίδων), η περιβάλλουσα την πόλη εύφορη πεδιάδα του Δάτου και το γεγονός ότι βρισκόταν στη σκιά του ήδη γνωστού από παλαιότερα για τα χρυσωρυχεία του όρους Παγγαίο, είχαν καταστήσει τους Φιλίππους, την εποχή που την επισκέφθηκε ο Παύλος, τη σπουδαιότερη πόλη της περιοχής.

Στην πόλη, ο Παύλος και οι συνεργάτες του έφτασαν για πρώτη φορά περί το 50 μ.Χ. στα πλαίσια της β΄ αποστολικής του περιοδείας, η οποία θα σημαδευτεί από τρία βασικά γεγονότα που μας διασώζει το βιβλίο των Πράξεων: α) τη βάπτισή

της πρώτης χριστιανής, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη, Λυδίας, β) την εκδίωξη από μία παιδίσκη (δούλα) του πνεύματος Πύθωνος, και γ) τη δίωξη, φυλάκιση και αναχώρησή του Παύλου και των συνοδοιπόρων του από την πόλη. Ο Παύλος θα ξαναπεράσει από τους Φιλίππους κατά τη γ΄ και δ΄ αποστολική του περιοδεία, ενώ, όπως αναφέρει και στην προς Φιλιππησίους επιστολή του, η τοπική εκκλησία των Φιλίππων αποτέλεσε τη μόνη τοπική εκκλησία με την οποία ο Παύλος κράτησε τόσο στενή σχέση και η οποία παρέμεινε σταθερά αρωγός σε όλη την ιεραποστολική του δραστηριότητα (Φιλίπ. 4,15).

Σήμερα, στους Φιλίππους η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φως πλήθος σημαντικών μνημείων και ευρημάτων, η μεγάλη πλειοψηφία των οποίων ανάγεται στους ελληνιστικούς και, κυρίως, στους ρωμαϊκούς χρόνους. Ανάμεσα σε αυτά ξεχωρίζουν τα σωζόμενα στη βόρεια πλευρά της Αγοράς τμήματα της Εγνατίας οδού, υπολείμματα των άλλοτε ισχυρών τειχών της πόλης, καθώς και τριών πυλών, των Κρηνίδων, των Ελών και της Νεαπόλεως, από την οποία φαίνεται ότι ο Παύλος εισήλθε στους Φιλίππους. Στο εσωτερικό της πόλης σώζονται υπολείμματα διαφόρων δημοσίων κτηρίων, που στην πλειοψηφία τους όμως θα πρέπει να θεωρούνται μεταγενέστερα της εποχής του Παύλου. Ανάμεσα σε αυτά ξεχωρίζουμε την αρχαία Αγορά, όπου ένα από τα εκεί υπολείμματα καταστημάτων υποδεικνύεται βάσει της παραδόσεως ως εκείνο της πορφυροπόλιδος Λυδίας, τα υπολείμματα των Βασιλικών Α΄, Β΄ και Γ΄, το Οκτάγωνο, τον παλαιοχριστιανικό δηλαδή ναό (Ευκτήριος Οίκος) που είναι αφιερωμένος στη μνήμη του Αποστόλου Παύλου, τη φερόμενη ως φυλακή του Αποστόλου Παύλου, το αρχαίο θέατρο κ.λπ. Σε απόσταση περίπου ενός χλμ. από τον αρχαιολογικό χώρο, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να δει το ανεγερθέν από την τοπική εκκλησία στα πρότυπα των πρωτοχριστιανικών χρόνων εντυπωσιακό οκταγωνικό ναό-βαπτιστήριο, καθώς και το υπαίθριο βαπτιστήριο κοντά στον Ζυγάκτη ποταμό, όπου τελούνται έως και σήμερα ομαδικές βαπτίσεις ενηλίκων.

Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην (Πράξ. 17,1)

Ἀμφίπολη και Ἀπολλωνία

Καθ' οδόν για τη Θεσσαλονίκη, επόμενο σταθμό της αποστολικής περιοδείας του, ο Παύλος θα διέλθει από τις πόλεις της Ἀμφιπόλεως και της Ἀπολλωνίας. Το βιβλίο των Πράξεων δεν διασώζει κάτι ιδιαίτερο για τις πόλεις αυτές. Ωστόσο, αμφότερες βρίσκονταν σε ιδιαίτερα σημαντική στρατηγική και εμπορική θέση, πάνω στον οδικό άξονα της Εγνατίας οδού.

Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη πόλη από την οποία πέρασε ο Παύλος στην πορεία του από τους Φιλίππους για τη Θεσσαλονίκη, η Ἀμφίπολη, αποτελούσε την εποχή εκείνη την πρωτεύουσα της πρώτης μερίδος της Μακεδονίας. Το όνομά της το οφείλει στο γεγονός ότι ο ποταμός Στρυμόνας την περιέτρεχε κι από τις δυο πλευρές της. Στην πόλη αυτή, η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φως πολλά *μιλιάρια* με το όνομά της, γεγονός που αφήνει να εννοηθεί ότι κατά τη ρωμαϊκή αρχαιότητα θα πρέπει να αποτελούσε σημαντικό σταθμό της Εγνατίας οδού. Προφανώς, για το λόγο αυτό αναφέρεται και στο βιβλίο των Πράξεων. Σήμερα στο χώρο της αρχαίας Ἀμφίπολης, και πιο συγκεκριμένα στη δυτική όχθη του Στρυμόνα, δεσπόζει ο περίφημος λέοντας της Ἀμφιπόλεως, που ανάγεται στον 4ο αιώνα μ.Χ., και ο οποίος φαίνεται πως στήθηκε στο

συγκεκριμένο σημείο είτε σε ανάμνηση κάποιας νίκης είτε στολίζοντας τον τάφο κάποιου επιφανούς νεκρού. Άλλα σημαντικά ευρήματα είναι οι πέντε χριστιανικές βασιλικές (5ος-6ος αιώνας μ.Χ.) και το φερόμενο ως Επισκοπείο (4ος αιώνας μ.Χ.), γεγονός που αποδεικνύει ότι η Ἀμφίπολη θα πρέπει να αποτέλεσε σημαντικό χριστιανικό κέντρο κατά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους.

Από την άλλη πλευρά, για την πόλη της Ἀπολλωνίας δεν υπάρχουν περαιτέρω σχετικές πληροφορίες, πέραν του ότι η ιστορία της ξεκινά το 432 π.Χ., όταν ιδρύθηκε από τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Α΄. Αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες πόλεις της ευρύτερης περιοχής της Μυγδονίας. Βρίσκεται στα νότια της λίμνης Βόλβης και σε απόσταση περίπου 30 χλμ. από τον Στρυμονικό κόλπο, πολύ κοντά στη σημαντική πόλη της Μακεδονίας Όλυνθο. Σήμερα, έξω από το χωριό της Ἀπολλωνίας (Πολλίνα) καταδεικνύεται ένας απλός βράχος, ο οποίος σύμφωνα με προφορική τοπική παράδοση ήταν το σημείο, από το οποίο περνώντας ο Απόστολος Παύλος και οι συνεργάτες του με προορισμό την πόλη της Θεσσαλονίκης, κήρυξε στους κατοίκους της πόλης.

Θεσσαλονίκη

Πενήντα χιλιόμετρα μακριά από την Ἀπολλωνία βρισκόταν, όπως και σήμερα, η πολυπληθής την εποχή εκείνη πόλη της Θεσσαλονίκης, η οποία με πληθυσμό 20-40.000 κατοίκους αποτελούσε τη μητρόπολη της Μακεδονίας. Όταν ο Παύλος επισκέφθηκε τη Θεσσαλονίκη, η πόλη αυτή, αν και δεν διέθετε το παρελθόν και την ιστορία άλλων πόλεων της Ελλάδος, όπως π.χ. η Αθήνα ή η Κόρινθος, αποτελούσε εντούτοις μία από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες πόλεις της όχι μόνο ως προς την έκταση και τον πληθυσμό, αλλά και ως προς την οικονομία και το εμπόριο. Μέσω του λιμανιού της συνδεόταν εμπορικά με όλες σχεδόν τις πόλεις της εποχής, αφού η θέση της στο μέσο της Εγνατίας οδού και η δυνατότητα άμεσης πρόσβασης μέσω της κοιλάδας του Αξιού και του Μοράβα προς τις παραδουνάβιες χώρες, της προσέδιδε ιδιαίτερη στρατηγική θέση στην περιοχή.

Η ιστορία της Θεσσαλονίκης ανάγεται στο 316-315 π.Χ., όταν ο βασιλιάς της Μακεδονίας Κάσσανδρος συνοίκησε 26 μικρότερες πόλεις στην περιοχή της αρχαίας Θέρμης (σημ. Άνω Τούμπα) κι έδωσε στη νέα πόλη το όνομα της συζύγου του και ετεροθαλούς αδελφής του Μ. Αλεξάνδρου Θεσσαλονίκης. Μετά την κατάκτηση της Μακεδονίας από τους Ρωμαίους το 168 π.Χ. η Θεσσαλονίκη ανακηρύχτηκε σε πρωτεύουσα της δεύτερης μερίδος της Επαρχίας της Μακεδονίας, μια περιοχή που εκτεινόταν μεταξύ των ποταμών Στρυμόνα και Αξιού, και αποτέλεσε την έδρα Ρωμαίου ανθυπάτου. Αν και δοκιμάστηκε ιδιαίτερα στους λεγόμενους Μιθριδατικούς πολέμους και στους ρωμαϊκούς εμφυλίους, αφού και στις δύο περιπτώσεις τάχθηκε με την πλευρά των ηττημένων, μετά την μάχη των Φιλίππων αναβαθμίστηκε, αποκτώντας μάλιστα το καθεστώς «ελεύθερης πόλης» (civitas libera). Ωστόσο, σε αντίθεση με

την πόλη των Φιλίππων, ο χαρακτήρας της παρέμεινε πάντα αμιγώς ελληνικός.

Το βιβλίο των Πράξεων αναφέρει ότι φτάνοντας ο Παύλος στη Θεσσαλονίκη πήγε, σύμφωνα με τη συνήθειά του, στην εκεί υπάρχουσα συναγωγή, όπου για τρία συνεχόμενα Σάββατα συζητούσε με τους Ιουδαίους και τους εξ εθνών (Έλληνες) προσήλυτους περί του ότι «ο Μεσσίας έπρεπε να πάθει και να αναστηθεί από τους νεκρούς, και ότι ο Ιησούς ήταν πράγματι αυτός ο Μεσσίας». Η ύπαρξη συναγωγής στη Θεσσαλονίκη, κάτι που δεν φαίνεται να συμβαίνει στους Φιλίππους, όπου εκεί γίνεται απλά μνεία «προσευχής», ούτε στην Ἀμφίπολη, ούτε στην Ἀπολλωνία, αποτελεί ένδειξη ισχυρής εβραϊκής παρουσίας στην πόλη. Η εικασία αυτή επιβεβαιώνεται από μια σειρά ιστορικών γεγονότων, όπως την άφιξη στην πόλη το 145 π.Χ. μεγάλου αριθμού εξόριστων Ιουδαίων από την Αλεξάνδρεια, κ.ά. Οι Ιουδαίοι στη Θεσσαλονίκη θεωρούνταν ως ξένοι, οι οποίοι ωστόσο είχαν δικαίωμα εγκατάστασης (domicilium) και ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο και τη βιοτεχνία.

Ο Παύλος φαίνεται ότι εισήλθε στην πόλη από τα δυτικά, από τη σημερινή οδό Λαγκαδά, απ' όπου διερχόταν η Εγνατία οδός, για να καταλήξει στη λεγόμενη Ληταία πύλη (Γενί Καπού) και στην οδό που βρίσκεται σήμερα στο ύψος της σημερινής οδού Αγίου Δημητρίου. Η παράδοση, μάλιστα, υποδεικνύει και πέντε ή έξι διαφορετικά σημεία στα οποία θεωρείται ότι βρισκόταν η συναγωγή όπου κήρυττε ο Παύλος: (α) το νότιο παρεκκλήσι της Μονής Βλατάδων, που είναι μάλιστα αφιερωμένο στους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο, κοντά στο οποίο θεωρείται ότι βρισκόταν και το σπίτι του Ιάσωνος, του Ιουδαίου που φιλοξενούσε στο σπίτι του τον Παύλο, (β) μια

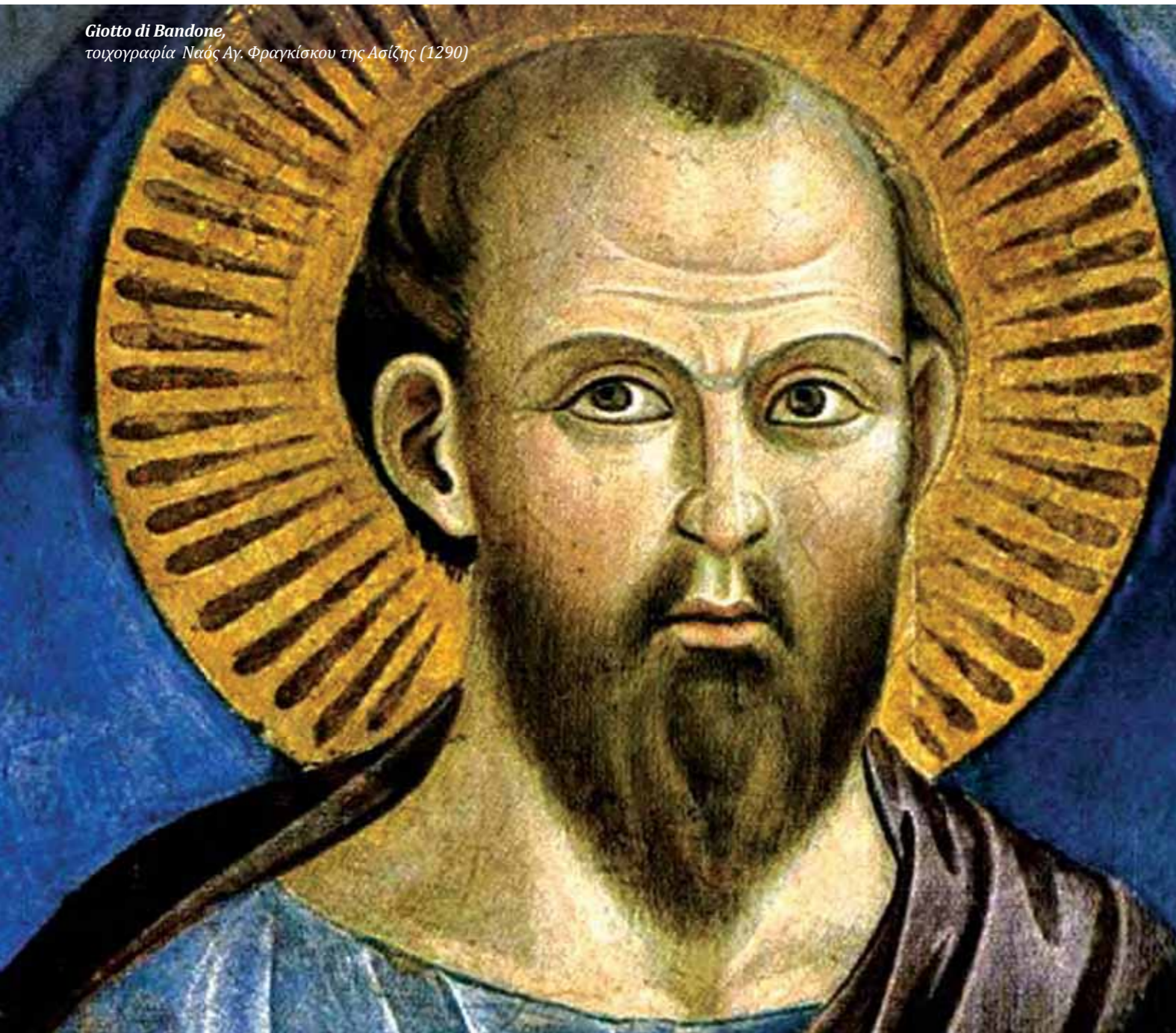
δεύτερη εκκλησία κάτω από τον ναό του Αγίου Δημητρίου, (γ) τον ναό του Αγίου Γεωργίου (Ροτόντα), (δ) τη συνοικία στη δυτική πλευρά της ρωμαϊκής Αγοράς, βόρεια από την Παναγία των Χαλκίων, (ε) την περιοχή βόρεια του σημερινού Διοικητηρίου, κοντά στο ιερό του Διονύσου, και στ) την περιοχή της Ληταίας πύλης, κοντά στην οδό Αγίου Δημητρίου. Είναι χαρακτηριστική μάλιστα η μαρτυρία περιηγητών του 19ου αιώνα ότι ο άμβωνας του ναού της Αγίας Σοφίας ήταν το βήμα απ' όπου μίλησε ο Απόστολος Παύλος στους Θεσσαλονικείς και το οποίο μεταφέρθηκε εκεί από κάποιο σημείο κοντά στον ναό των Αγίων Αποστόλων, πλησίον του ναού του Αγίου Δημητρίου και της Ληταίας πύλης.

Η επί σχεδόν τρεις εβδομάδες παραμονή του Παύλου στη Θεσσαλονίκη είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση μιας μικρής τοπικής εκκλησίας. Όπως αναφέρει το κείμενο των Πράξεων, ήταν μεν λίγοι εκείνοι από τους Ιουδαίους που πείστηκαν κι έγιναν μαθητές του Παύλου και του Σίλα, αλλά από τους Έλληνες προσήλυτους πίστεψε πλήθος πολύ, και από τις γυναίκες που είχαν επιρροή στην κοινωνία... όχι λίγες. Η επιτυχία αυτή του κηρύγματος του Παύλου στη Θεσσαλονίκη προκά-

λεσε την αντίδραση των Ιουδαίων που δεν πίστευαν, οι οποίοι έφτασαν στο σημείο να προσλάβουν κάποιους «αγοραίους» ανθρώπους ώστε να ξεσηκώσουν τον όχλο εναντίον του Παύλου και των συνεργατών του και να δημιουργήσουν ταραχές. Πέτυχαν, μάλιστα, να οδηγήσουν ενώπιον της γενικής συνέλευσης της πόλης αντί του Παύλου και των συνεργατών του, που δεν κατάφεραν να τους βρουν, τον Ιάσονα και ορισμένους άλλους νέους χριστιανούς, κατηγορώντας τους ότι παραβαίνουν τους νόμους του Καίσαρα, επειδή δήθεν αυτοί ισχυρίζονταν ότι πραγματικός βασιλιάς ήταν μόνο ο Ιησούς και όχι ο αυτοκράτορας. Τα γεγονότα αυτά φαίνεται ότι ήταν τόσο έντονα, ώστε ο Παύλος υποχρεώθηκε να φύγει από την πόλη. Ωστόσο, η επαφή του μαζί της και με τη χριστιανική της κοινότητα δεν σταμάτησε εδώ, αφού, όπως γνωρίζουμε, απέστειλε στη συνέχεια σ' αυτήν δύο επιστολές, τις προς Θεσσαλονικείς Α' και Β'.

Οι δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς νυκτὸς ἐξέπεμψαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέροιαν (Πράξ. 17, 10)

Giotto di Bondone,
τοιχογραφία Ναός Αγ. Φραγκίσκου της Ασίζης (1290)

Άρειος Πάγος, αναμνηστική πλάκα της ομιλίας του αποστόλου Παύλου προς τους Αθηναίους

Βέροια

Επόμενος σταθμός του Παύλου ήταν η πόλη της Βέροιας. Σε απόσταση 70-80 χλμ. από τη Θεσσαλονίκη, η Βέροια βρίσκεται στην εύφορη πεδιάδα του ποταμού Αλιάκμονα, στους ανατολικούς πρόποδες του Βερμίου, κοντά στα Πιέρια Όρη. Καθώς η Εγνατία δεν περνά από εκεί, ο Παύλος φαίνεται ότι έφτασε στην πόλη ακολουθώντας αρχικά την Εγνατία οδό μέχρι και την αρχαία Πέλλα, δηλαδή μια απόσταση 30 ρωμαϊκών μιλίων (περί τα 44,5 χλμ.), κι από εκεί μέσω κάποιας άλλης παρακαμπτηρίου οδού και διανύοντας άλλα 27 ρωμαϊκά μίλια (40 χλμ.) στη Βέροια, μετά από ταξίδι δύο περίπου ημερών.

Η Βέροια ήταν κατά την αρχαιότητα η δεύτερη, μετά τη Θεσσαλονίκη, σπουδαιότερη πόλη της Μακεδονίας. Οι πρώτες σχετικές με την πόλη αυτή πληροφορίες ανάγονται στην εποχή του Μ. Αλεξάνδρου, ωστόσο η περίοδος της μεγάλης της αίγλης είναι εκείνη της δυναστείας των Αντιγονιδών. Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, η Βέροια κατέστη πρωτεύουσα της τρίτης μερίδος της Μακεδονίας, ενώ η στρατηγική της θέση, όντας κτισμένη πάνω στη βασική οδό που συνέδεε τη Μακεδονία με τη Θεσσαλία, καθώς και το γεγονός ότι παραδόθηκε χωρίς αντίσταση στους Ρωμαίους, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο για την οικονομική της ανάπτυξη και ευημερία κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Είναι, άλλωστε, ενδεικτικό του γεγονότος αυτού ότι από τα πρώτα κίονα χρόνια της ρωμαϊκής κατάκτησης, στην πόλη εγκαταστάθηκαν και αρκετοί Ρωμαίοι έμποροι με τις οικογένειές τους, οι οποίοι μάλιστα, και μόνο στη Βέροια, απέκτησαν και δικαίωμα ιδιοκτησίας γης («εγκεκτημένοι Ρωμαίοι»). Ωστόσο ποτέ δεν κατέστη «πόλη κολωνία» όπως οι Φίλιπποι, ή «πόλις έλευθέρα» όπως η Θεσσαλονίκη. Εντούτοις, κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους κατέστη έδρα του Κοινού των Μακεδόνων, το οποίο ήταν υπεύθυνο για τη λατρεία του ρωμαίου αυτοκράτορα στην περιοχή. Αργότερα δε, κατά την εποχή των Φλαβίων, η πόλη θα λάβει και τον τιμητικό τίτλο της νεωκόρου, επειδή προφανώς της δόθηκε το δικαίωμα να κτίσει ναό των Σεβαστών. Τον 3^ο αιώνα μ.Χ. η πόλη της Βέροιας απέκτησε και δεύτερη νεωκορία και χαρακτηρίστηκε ως «σεμνοτάτη μητρόπολις τῆς Μακεδονίας καὶ δις νεωκόρος».

Σύμφωνα με το βιβλίο των Πράξεων, φτάνοντας ο Παύλος στη Βέροια κατευθύνθηκε άμεσα στην εκεί συναγωγή. Η ύπαρξη συναγωγής στη Βέροια υποδηλώνει, όπως και στην

περίπτωση της Θεσσαλονίκης, την ύπαρξη στην πόλη μεγάλης και ακμάζουσας ιουδαϊκής κοινότητας, η οποία όφειλε προφανώς την ύπαρξή της στους ίδιους λόγους με αυτήν της Θεσσαλονίκης, τα δε μέλη της θεωρείται ότι ασχολούνταν με το εμπόριο. Ωστόσο, το βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων χαρακτηρίζει τους Ιουδαίους της Βέροιας «εὐγενεστέρους» αυτών της Θεσσαλονίκης, γεγονός που αναμφίβολα συνδέεται με την καλύτερη συμπεριφορά που επέδειξαν οι πρώτοι έναντι του Παύλου σε σχέση με τους δεύτερους, αλλά ταυτόχρονα και με το υψηλότερο πολιτιστικό και βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της Βέροιας.

Το κήρυγμα του Παύλου στη Βέροια είχε μεγαλύτερη επιτυχία απ' ό,τι στη Θεσσαλονίκη. Οι Πράξεις αναφέρουν ότι ήταν πολλοί εκείνοι από τους Ιουδαίους οι οποίοι «δέχτηκαν το κήρυγμα με πολλή προθυμία», και πίστεψαν, καθώς επίσης και αρκετοί από τους Έλληνες και τις Ελληνίδες της ανώτερης τάξης της πόλης.

Ωστόσο, το κήρυγμα του Παύλου στη Βέροια διακόπηκε γρήγορα, καθώς όπως αναφέρουν οι Πράξεις, οι Ιουδαίοι της Θεσσαλονίκης έμαθαν ότι ο Παύλος βρισκόταν εκεί κηρύττοντας και διδάσκοντας τον λόγο του Θεού και ήλθαν προκαλώντας μεγάλη αναστάτωση. Ο Παύλος θα φυγαδευτεί και πάλι με τη βοήθεια των εκεί χριστιανών, οι οποίοι μάλιστα θα τον συνοδεύσουν μέχρι και τον επόμενο σταθμό της περιοδείας του, την Αθήνα.

Στη Βέροια δεν διασώζονται μνημεία από την εποχή κατά την οποία την επισκέφθηκε ο Παύλος, παρά μόνο υπολείμματα των αρχαίων τειχών την πόλης, καθώς και άλλων δημοσίων και ιδιωτικών κτηρίων. Στην οδό Μητροπόλεως ο επισκέπτης μπορεί να δει πλάκες από ρωμαϊκές οδούς, που μεταφέρθηκαν εκεί από διάφορα σημεία της πόλης. Ωστόσο, σε ανάμνηση του σημαντικού γεγονότος της επίσκεψης του Παύλου στη Βέροια και του εκεί κηρύγμάτος του, λίγο έξω από την πόλη έχει ανεγερθεί ένα σύγχρονο μνημείο, το λεγόμενο Βήμα του Αποστόλου Παύλου, το οποίο φέρει ψηφιδωτές παραστάσεις εμπνευσμένες από την ιεραποστολική δράση του Παύλου στη Μακεδονία (όραμα στην Τρωάδα και κήρυγμα στην πόλη της Βέροιας).

... καθιστῶντες τὸν Παῦλον ἡγαγόν αὐτὸν ἕως Ἀθηνῶν (Πράξ. 17,15)

Αθήνα

Ο Παύλος έφτασε στην Αθήνα μέσω θαλάσσης. Σύμφωνα με το βιβλίο των Πράξεων, οι Βεροιοίς χριστιανοί που φυγάδευσαν τον Παύλο από την πόλη τους, τον οδήγησαν προφανώς σε κάποιο από τα κοντινά λιμάνια, είτε στη Μεθώνη, που θεωρείται και το πιο πιθανό, είτε στην Πύδνα ή ακόμα και στο Δίον. Αντίστοιχα, δεν είμαστε σίγουροι ούτε για το σημείο αποβίβασης του Παύλου στην Αθήνα. Το λιμάνι του Πειραιά παρουσιάζεται ως η πιθανότερη εκδοχή, ωστόσο έχει υποστηριχθεί και η άποψη, και μάλιστα με αρκετά ισχυρά επιχειρήματα, ότι το καράβι που έφερε τον Παύλο στην Αθήνα κατέπλευσε στο Φάληρο, κοντά στο σημείο που σήμερα βρίσκεται το εκκλησιάκι του Αγίου Γεωργίου Παλαιού Φαλήρου, όπου μάλιστα έχει κατασκευαστεί και σχετικό μνημείο.

Την εποχή που την επισκέφτηκε ο Παύλος, η Αθήνα ζούσε στη σκιά του ένδοξου παρελθόντος της, καθώς ελάχιστα πράγματα θύμιζαν την παλιά της αίγλη. Η καταστροφή της το 86 π.Χ. από τον Σύλλα την είχε οδηγήσει στην παρακμή. Πόλεις, όπως η πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας Ρώμη, η Αλεξάνδρεια, ή ακόμα και η γενέτειρα του Παύλου Ταρσός, αποτελούσαν σημαντικότερα κέντρα παιδείας και φιλοσο-

φίας απ' ό,τι η Αθήνα. Ωστόσο, η άλλοτε κραταιά πόλη του Περικλή ασκούσε ακόμα μια κάποια γοητεία σε όλο τον κόσμο και πολλοί ήταν οι επιφανείς Ρωμαίοι που θεωρούσαν τιμητικό να ζήσουν στην Αθήνα έστω και για κάποιο μικρό διάστημα, ενώ πολλοί από αυτούς έστελναν στην πόλη τα παιδιά τους για σπουδές. Από διοικητικής πλευράς, η Αθήνα είχε το καθεστώς της ελεύθερης πόλης, αφού είχε εξαιρεθεί από την καταβολή φόρου στη Ρώμη, ενώ της είχε παραχωρηθεί και το δικαίωμα να ασκεί τη δικαστική εξουσία επί των πολιτών της.

Το βιβλίο των Πράξεων κάνει λόγο για την ύπαρξη ιουδαϊκής συναγωγής, καθώς και κάποιου αριθμού προσήλυτων. Ωστόσο εδώ το ενδιαφέρον -για πρώτη φορά- δεν εστιάζεται τόσο στο κήρυγμα του Παύλου προς στους Ιουδαίους και τους προσήλυτους της πόλης, όσο στον εθνικό πληθυσμό. Ο Παύλος παρουσιάζεται αναστατωμένος εσωτερικά («*παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ*») βλέποντας την πόλη των Αθηνών γεμάτη είδωλα, κάτι που φαίνεται ότι μονοπωλούσε τις συζητήσεις του τόσο στη συναγωγή, όσο και στην Αγορά της πόλης με αυτούς που συναντούσε, ανάμεσα στους οποίους, όπως αναφέρεται, συγκαταλέγονταν και κάποιοι από τους

επικούρειους και στωικούς φιλοσόφους, η αφρόκρεμα δηλαδή της πνευματικής διανοήσης της πόλης. Οι συζητήσεις αυτές, που ως θέμα είχαν τον Ιησού και την Ανάσταση, είναι που τον οδήγησαν τελικά ως «σπερμολόγο», ως εισηγητή δηλαδή νέων θρησκευτικών ιδεών και αντιλήψεων, στον Άρειο Πάγο, για να εξηγήσει ποια είναι αυτή η νέα διδασκαλία που κηρύττει.

Δεν είναι ξεκάθαρο αν η παραπομπή αυτή του Παύλου στον Άρειο Πάγο είχε ως σκοπό τη δίκη του ή ήταν απλώς μια πρόσκληση για συζήτηση με τους σοφούς της Αθήνας προς εμπάθυνση των όσων συζητούσε στην Αγορά. Είναι πάντως γεγονός ότι ο Άρειος Πάγος, ως διοικητικό και δικαστικό όργανο την εποχή εκείνη, είχε στις αρμοδιότητές του και τον έλεγχο των ξένων λατρειών, ο δε όρος «σπερμολόγος» που χρησιμοποιούν οι Πράξεις ως προς τον χαρακτηρισμό του Παύλου από τους Αθηναίους, φαίνεται να προκρίνει το ενδεχόμενο η περίφημη ομιλία του Παύλου στον Άρειο Πάγο να ήταν ένα είδος απολογίας σε κάποιον τέτοιου είδους έλεγχο. Αναμφίβολα το κήρυγμα του Παύλου περί αναστάσης των σωμάτων θα πρέπει να κέντρισε το ενδιαφέρον των Αθηναίων, αφού προχωρούσε ένα βήμα παραπέρα από τη γνωστή πλατωνική διδασκαλία περί αθανασίας της ψυχής. Ωστόσο, εκείνο το οποίο εντυπωσιάζει και διακρίνει το κήρυγμα του Αποστόλου Παύλου στην Αθήνα από το κήρυγμά του στις άλλες ελληνικές πόλεις είναι αφ' ενός η ανεκτική, διερευνητική και ακαδημαϊκή αντιμετώπισή του από τους Αθηναίους συνομιλητές του και αφ' ετέρου η σαφώς ευγενέστερη συμπεριφορά τους απέναντί του. Όπως πολύ σωστά επισημαίνουν αρκετοί ερευνητές, η εικόνα που προκύπτει από το κήρυγμα του Παύλου στην Αθήνα είναι η «διανοητική υπεροψία» των Αθηναίων, μια εμπειρία που προφανώς οδήγησε αργότερα τον Παύλο στην Α' προς Κορινθίους επιστολή του να επισημάνει ότι επειδή οι Έλληνες αναζητούν τη σοφία, αυτό που εμείς κηρύττουμε, τον σταυρωμένο και αναστάνα Χριστό, αποτελεί γι' αυτούς, βάσει της φιλοσοφίας και της λογικής, «μωρία» (Α' Κορ. 1,22-23: «*Έλληνες σοφίαν ζητοῦσιν, ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἑσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν*»).

Κόρινθος

Μετά την Αθήνα, επόμενος σταθμός του Παύλου ήταν η Κόρινθος. Πρωτεύουσα της ρωμαϊκής επαρχίας της Αχαΐας, που περιλάμβανε την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, η Κόρινθος αποτελούσε την εποχή εκείνη τη μεγαλύτερη σε έκταση πόλη της Ελλάδος και μία από τις μεγαλύτερες της Ανατολικής Μεσογείου, με πληθυσμό που άγγιζε τις 200.000 ελεύθερους και 400.000 δούλους. Ωστόσο, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η Κόρινθος που επισκέφτηκε ο Παύλος δεν ήταν η ελληνική πόλη της αρχαιότητας, αλλά η ρωμαϊκή επαρχία, η οποία ιδρύθηκε το 44 π.Χ. από τον Ιούλιο Καίσαρα στα ερείπια που είχε αφήσει πίσω του πριν από περίπου 100 χρόνια (το 146 π.Χ.), «ο απόγονος του Αινεία» ρωμαίος ύπατος Λεύκιος Μόμμιος, εκδικούμενος έτσι για την άλωση της Τροίας την πόλη που αποτελούσε κατά την περίοδο του Τρωικού Πολέμου την έδρα της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

Η στρατηγική θέση της πόλης, καθώς σε αυτήν κατέληγαν όλοι οι δρόμοι από και προς την Πελοπόννησο, τα δύο λιμάνια της (επίνεια), το Λέχαιο επί του Κορινθιακού κόλπου και οι

Σύμφωνα με τη διήγηση των Πράξεων, ο Παύλος ξεκίνησε την περίφημη ομιλία του στους Αθηναίους αφορμώμενος από την ύπαρξη στην πόλη ενός βωμού αφιερωμένου στον «Άγνωστο Θεό». Πέρα από σχετικές αναφορές σε έργα της αρχαίας γραμματείας (βλ. Φιλόστρατος και Παυσανίας), είναι γεγονός ότι και η αρχαιολογική σκαπάνη επιβεβαιώνει την ευλάβεια και ευσέβεια των Αθηναίων, φέρνοντας στο φως αρκετές τέτοιου είδους επιγραφές, με τη διαφορά όμως ότι όλες αναφέρονται σε πολλούς αγνώστους θεούς (σε πληθυντικό αριθμό) κι όχι σε έναν, όπως αναφέρει το κείμενο των Πράξεων. Αν και δεν αποκλείεται ένα τέτοιο εύρημα να ανακαλυφθεί στο μέλλον, η μικρή αυτή διαφορά με το κείμενο των Πράξεων μπορεί εύκολα να δικαιολογηθεί αφ' ενός μεν από το γεγονός ότι όλες οι τότε ειδωλολατρικές θρησκείες ήταν αποκλειστικά πολυθεϊστικές, αφ' ετέρου δε από τη διάσταση που ήθελε να δώσει ο Παύλος στο κήρυγμά του, το οποίο εκ των πραγμάτων είχε σαφώς μονοθεϊστικό περιεχόμενο.

Ως τόπο στον οποίο έλαβε χώρα η ομιλία του Παύλου, οι Πράξεις αναφέρουν τον Άρειο Πάγο. Δεν είναι σαφές αν η ομιλία του Παύλου έλαβε χώρα στον ομώνυμο λόφο έναντι της Ακρόπολης ή ενώπιον του σώματος-συνέλευσης, που ως γνωστόν συνεδρίαζε στη λεγόμενη *Βασίλειο Στοά*, δίπλα στην Αγορά. Είτε όμως στην κορυφή του λόφου, είτε στη Βασίλειο Στοά, το κήρυγμα του Παύλου δεν φαίνεται να έπεισε τους Αθηναίους. Οι Πράξεις χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι όταν άκουσαν το κήρυγμα του Παύλου περί αναστάσης των νεκρών, άλλοι κορόιδευαν και άλλοι απαξιωτικά του έλεγαν: «*θα μας τα ξαναπείς μια άλλη φορά*»... Ωστόσο, η προσπάθεια του Παύλου φαίνεται πως δεν υπήρξε παντελώς άκαρπη: κάποιοι από τους ακροατές του προσκολλήθηκαν σε αυτόν κι έγιναν χριστιανοί, ανάμεσά τους ο άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης, πρώτος επίσκοπος των Αθηνών και πολιούχος της πόλης, καθώς και μια γυναίκα, η Δάμαρις.

... χωρισθείς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἦλθεν εἰς Κόρινθον (Πράξ, 18,1)

Κεγχρές επί του Σαρωνικού, με τα οποία έλεγχε ουσιαστικά όλο το εμπόριο μεταξύ Ιταλίας και Μ. Ασίας (Δύση-Ανατολή), καθώς και ο Ισθμός και το φρούριο της Ακροκορίνθου, διά των οποίων επόπτευε τον άξονα Βορράς-Νότος, επανέφεραν πολύ γρήγορα την πόλη στην αρχική της αίγλη, ώστε την εποχή που την επισκέφθηκε ο Παύλος να αποτελεί το σπουδαιότερο εμπορικό κέντρο της Ελλάδος.

Ως εκ τούτου, ο πληθυσμός της ρωμαϊκής Κορίνθου ήταν κατεχοχήν κοσμοπολίτικος, αλλά και αρκετά ετερογενής, καθώς αποτελείτο και από Έλληνες και από ξένους. Μάλιστα, μεγάλο μέρος του πληθυσμού ήταν βετεράνοι του στρατού και απελεύθεροι, οι οποίοι μέσω του εμπορίου προσπαθούσαν να αποκτήσουν στην Κόρινθο νέα ταυτότητα, καλύτερο όνομα και μεγαλύτερο κύρος. Κοντά δε σ' αυτούς θα πρέπει να υπολογιστούν και όλοι εκείνοι οι οποίοι ως ναυτικά πληρώματα, έμποροι ή απλοί ταξιδιώτες παρέμεναν στην πόλη για μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα. Ως εκ τούτου, στην Κόρινθο ήταν έντονο το φαινόμενο του θρησκευτικού συ-

γκρητισμού, η συνύπαρξη δηλαδή διαφόρων θρησκειών και λατρειών. Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει και στην ιερά πορνεία (ιεροδουλεία), που ως θρησκευτικό φαινόμενο συναντάται στην Ελλάδα μόνο εδώ, και που ως γεγονός συνετέλεσε στην ιδιαίτερα αρνητική φήμη της πόλης, καθώς και σε αρνητικά φορτισμένες λέξεις-έννοιες, όπως το ρήμα «κορινθιάζεσθαι» και οι χαρακτηρισμοί «κορινθία κόρη», «κορινθία παῖς» και «κορινθιαστής».

Αν και στο βιβλίο των Πράξεων δεν γίνεται ρητή αναφορά, ο Παύλος θα πρέπει να ήλθε στην Κόρινθο από την Αθήνα διά θαλάσσης. Το θαλάσσιο ταξίδι ήταν σαφώς ευκολότερο σε σχέση με το αρκετά επίπονο και επικίνδυνο, λόγω ληστών, ταξίδι διά ξηράς. Ως εκ τούτου ο Παύλος θα πρέπει να επιβιβάστηκε σε κάποιο καράβι στο λιμάνι του Πειραιά, κι από εκεί να μετέβη στο επίνειο της Κορίνθου επί του Σαρωνικού κόλπου, τις Κεγχρεές, περίπου 7 χλμ. νοτιοανατολικά της πόλης.

Οι Πράξεις αναφέρουν ότι φθάνοντας ο Παύλος στην Κόρινθο δεν απευθύνθηκε, όπως στην Αθήνα, στον εθνικό πληθυσμό, αλλά βρήκε καταφύγιο στους ομοφύλους του Ιουδαίους της πόλης. Ανάμεσά τους βρισκόταν και ο Ακύλας, Ιουδαίος από τον Πόντο, που μαζί με τη γυναίκα του Πρίσκιλλα είχε έλθει πρόσφατα στην Κόρινθο από τη Ρώμη. Ο Παύλος έμεινε μαζί τους και, καθώς ήταν ομότεχνοι σκηνοποιοί, εργαζόταν κοντά τους. Η κατασκευή σκηνών στην Κόρινθο θα πρέπει να ήταν ένα αρκετά προσοδοφόρο επάγγελμα, δεδομένου ότι οι σκηνές αποτελούσαν απαραίτητο μέρος του ταξιδιωτικού εξοπλισμού της εποχής και η Κόρινθος αποτελούσε μεγάλο ταξιδιωτικό σταθμό.

Ο Παύλος παρουσιάζεται να κηρύττει στη συναγωγή κάθε Σάββατο, προσπαθώντας να πείσει τόσο τους Ιουδαίους, όσο και τους Έλληνες. Η άφιξη των συνεργατών του, Σίλα και Τιμοθέου από τη Βέροια, έδωσε νέα ώθηση στην κηρυγματική δραστηριότητά του, καθώς φαίνεται ότι η εμπειρία των Αθηνών τον είχε απογοητεύσει και καταβάλλει. Εντούτοις κι εδώ η ανταπόκριση των Ιουδαίων στη συναγωγή ήταν μικρή, καθώς οι περισσότεροι από αυτούς τάσσονταν εναντίον του καθυβρίζοντάς τον. Η στάση αυτή των Ιουδαίων προκάλεσε την αγανάκτηση του Παύλου, ο οποίος προέβη στη συμβολική κίνηση να τινάξει τη σκόνη από τα ρούχα του ως ένδειξη ότι δεν ήθελε πλέον να έχει την παραμικρή σχέση μαζί τους και στράφηκε προς τους εθνικούς προσήλυτους. Κέντρο του κηρύγματός του έγινε το σπίτι του Τίτιου Ιούστου, που συνόρευε μάλιστα με τη συναγωγή, ενώ ανάμεσα στους πρώτους που πίστεψαν στο κήρυγμά του ήταν η οικογένεια του αρχισυναγωγού Κρίσπου. Σύμφωνα με τις Πράξεις, ήταν πολλοί οι Κορίνθιοι που ακούγοντας το κήρυγμά του πίστευαν και βαπτίζονταν. Μάλιστα, στην Κόρινθο ο Παύλος θα ενδυναμωθεί στο έργο του και από ένα όραμα, στο οποίο ο Κύριος τον παρότρυνε να μην φοβάται, αλλά να συνεχίσει το κήρυγμα του Ευαγγελίου στην πόλη, λέγοντας ότι είναι μαζί του και ότι δεν πρόκειται κανείς να του επιτεθεί και να τον κακοποιήσει, καθώς πολλοί κάτοικοι ανέμεναν το κήρυγμά του. Και πράγματι, όταν οι Ιουδαίοι της πόλης ξεσηκώθηκαν εναντίον του και τον οδήγησαν ενώπιον του εδρεύοντος στην Κόρινθο ανθυπάτου της Αχαΐας Γαλλίωνος κατηγορώντας τον ότι προσπαθεί να πείσει τους ανθρώπους να λατρεύουν τον Θεό με τρόπο που ερχόταν σε αντίθεση με όσα υπαγόρευε ο Μω-

σαϊκός Νόμος, ο Γαλλίων, πριν καν ακόμα ο Παύλος λάβει το λόγο για να απολογηθεί, τον απήλλαξε, δηλώνοντας αναρμόδιος για την επίλυση τέτοιου είδους ζητημάτων.

Ο Παύλος παρέμεινε στην Κόρινθο διδάσκοντας τον λόγο του Θεού επί ενάμιση χρόνο, το μεγαλύτερο διάστημα από οποιαδήποτε πόλη στην Ελλάδα. Φαίνεται δε ότι αγάπησε την Κόρινθο και τα εκεί μέλη της τοπικής εκκλησίας, με τα οποία διατήρησε επαφή και κατά την υπόλοιπη ιεραποστολική του δραστηριότητα. Αργότερα, απέστειλε στους Κορινθίους τέσσερις ή και περισσότερες επιστολές, από τις οποίες οι δύο αποτελούν μέρος του Κανόνος της Καινής Διαθήκης (Α΄ και Β΄ προς Κορινθίους), ενώ στην Κόρινθο συνέγραψε και τέσσερις από τις επιστολές του, την προς Ρωμαίους, την προς Γαλάτας και τις δύο προς Θεσσαλονικείς. Ο Παύλος θα επισκεφθεί εκ νέου την Κόρινθο στο πλαίσιο της γ΄ αποστολικής του περιοδείας, όπου και θα παραμείνει επί τρεις σχεδόν μήνες, καθώς επίσης και κατά τη φερόμενη ως δ΄ αποστολική περιοδεία του.

Σήμερα, ο αρχαιολογικός χώρος της αρχαίας Κορίνθου αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους και πλέον σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα, ενώ και το αρχαιολογικό της μουσείο διασώζει πλήθος σπουδαιών αρχαιολογικών ευρημάτων. Αξίζει μάλιστα να αναφερθεί ότι πολλά από τα σωζόμενα κτήρια και λοιπά μνημεία του κεντρικού αρχαιολογικού χώρου υπήρχαν ή κατασκευάζονταν κατά την περίοδο της πρώτης επίσκεψης του Παύλου στην πόλη, όπως ο αρχαϊκός ναός, η Ιερή Κρήνη, η κρήνη της Γλαύκης, ο ναός της Ήρας Ακράιας, η λεγόμενη Βόρεια Ρωμαϊκή Αγορά, το θέατρο, η οδός Λεχάιου, το περίφημο Βήμα κ.ά. Το κτήριο της ιουδαϊκής συναγωγής δεν έχει ανευρεθεί, ωστόσο η ιουδαϊκή παρουσία στην πόλη επιβεβαιώνεται αρχαιολογικά από τα υπολείμματα δύο στηλών, στην πρώτη από τις οποίες διασώζεται αποσπασματικά η επιγραφή [ΣΥΝΑ] ΓΩΓΗ ΕΒΡ[ΑΙΩΝ], στη δε δεύτερη τελετουργική διακόσμηση με τρεις επτάφωτες λυχνίες, κλαδιά φοίνικα και κίτρου, που όμως ανάγονται στον 4ο-5ο αιώνα μ.Χ., δηλαδή σε χρόνο μεταγενέστερο της επίσκεψης του Παύλου στην πόλη.

Τέλος, ένα ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα στον αρχαιολογικό χώρο της Κορίνθου είναι μια λατινική επιγραφή που εντοπίστηκε στη μικρή πλατεία ανατολικά του θεάτρου και χρονολογείται στο α΄ μισό του 1ου αιώνα μ.Χ. Η επιγραφή αυτή τοποθετήθηκε εκεί προς τιμήν κάποιου Έραστου, *οικονόμου* της πόλης της Κορίνθου, ο οποίος χρηματοδότησε την πλακόστρωση της πλατείας ως ανταπόδοση για την τοποθέτησή του στη θέση αυτή. Η σημασία του ευρήματος αυτού έγκειται στο γεγονός ότι πρόκειται προφανώς για τον ίδιο Έραστο που μνημονεύεται στην προς Ρωμαίους επιστολή (16,23) ως *οικονόμος* της πόλης της Κορίνθου, πιθανώς δε και για τον Έραστο που αναφέρεται και αλλού στην Καινή Διαθήκη (Πράξ. 19,22 και Β΄ Τιμ. 4,20) δεδομένης της σπανιότητας του ονόματος και της συσχέτισής του και πάλι με τον Παύλο και την πόλη της Κορίνθου. Αντίστοιχης σημασίας εύρημα, αν και όχι από τον αρχαιολογικό χώρο της Κορίνθου, αλλά των Δελφών, είναι και η λεγόμενη *επιγραφή του Γαλλίωνος*, η οποία αποτελεί την αρχαιολογική τεκμηρίωση της αναφοράς του Παύλου στον ομώνυμο ρωμαίο ανθύπατο, κατά την πρώτη επίσκεψή του στην Κόρινθο.

Παραλία αποστόλου Παύλου στη Λίνδο Ρόδου

Άλλες πόλεις-σταθμοί του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα: Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος, Κως, Ρόδος, Κρήτη (Καλοί Λιμένες), Μελίτη (=Κεφαλληνία;), Νικόπολη.

Στα πλαίσια της γ΄ αποστολικής του περιοδείας, το βιβλίο των Πράξεων αναφέρεται και σε κάποιες πόλεις-σύντομους σταθμούς παραμονής του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα. Η πρώτη από τις πόλεις αυτές είναι η Μυτιλήνη (Πράξ. 20,14), στην οποία ο Παύλος και οι συνεργάτες του, Σώπατρος από τη Βέροια, Αρίσταρχος και Σεκούνδος από τη Θεσσαλονίκη, Γάιος από τη Δέρβη, Τιμόθεος, Τυχικός και Τρόφιμος, παρέμειναν ένα βράδυ στο δρόμο της επιστροφής από τη Μακεδονία στα Ιεροσόλυμα. Από εκεί απέπλευσαν την επόμενη ημέρα και έφτασαν στα παράλια της Μ. Ασίας απέναντι από τη Χίο, όπου μετά από διανυκτέρευση συνέχισαν για τη Σάμο. Εκεί διανυκτέρευσαν στο Τρωγύλλιο, ενώ την επομένη κατέληξαν στη Μίλητο, όπου ο Παύλος κάλεσε καιμίλησε στους πρεσβυτέρους της τοπικής εκκλησίας της Εφέσου (κεφ. 20). Από εκεί ο Παύλος και η συνοδεία του μετέβησαν με πλοίο στην Κω, την επομένη στη Ρόδο, όπου τοπική παράδοση θέλει το καράβι που τους μετέφερε να δένει στο λιμάνι της Λίνδου, κι από εκεί στην Τύρο, απ΄ όπου οδικώς κατέληξαν στα Ιεροσόλυμα.

Άλλος σταθμός του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα ήταν το νησί της Κρήτης, και πιο συγκεκριμένα η τοποθεσία εκείνη που στο βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων αναφέρεται με το όνομα Καλοί Λιμένες, κοντά στην πόλη Λασαία, όπου βρήκε καταφύγιο από την κακοκαιρία το καράβι που μετέφερε δέσμιο τον Παύλο στη Ρώμη. Οι Καλοί Λιμένες βρίσκονται στα νότια της Κρήτης, στα διοικητικά όρια του νομού Ηρακλείου, περίπου 80 χλμ. νοτίως της πόλης του Ηρακλείου και 25 χλμ. των Μοιρών. Απέναντι από το σημερινό λιμάνι, βρίσκεται το νησάκι Μικρό Νησί, το οποίο οι ντόπιοι κάτοικοι αποκαλούν «Απόστολος Παύλος». Σε κοντινό λόφο, υπάρχει μικρή εκκλησία αφιερωμένη στον Απόστολο Παύλο, που αν και κτίσμα του 1911 πιθανολογείται πως ανεγέρθηκε στη θέση παλαιότερου ναού που εμφανίζεται σε ενετικούς χάρτες του 1700 και δίπλα στον ναό μικρή σπηλιά, η οποία σύμφωνα με τοπική παράδοση, υποδεικνύεται ως το μέρος στο οποίο διανυκτέρευσε ο Απόστολος Παύλος.

Μια σύγχρονη θεωρία θέλει επίσης τη Μελίτη των Πράξεων να μην ταυτίζεται με το νησί της Μάλτας, όπως έχει επικρατήσει, αλλά με το νησί της Κεφαλλονιάς. Η θεωρία βασίζεται στο γεγονός ότι το ακυβέρνητο από τη θαλασσοταραχή πλοίο που μετέφερε τον Παύλο από την Κρήτη και είχε ως προορισμό την Ιταλία, ήταν αδύνατο να παρασύρθηκε τόσο δυτικά, προς τη Μάλτα, αλλά λόγω των σφοδρών νοτίων ανέμων να οδηγήθηκε βορειοδυτικά στο Ιόνιο Πέλαγος, και τελικά στο νησί της Κεφαλλονιάς. Σύμφωνα με την ίδια αυτή θεωρία το όνομα Μελίτη, με το οποίο κατονομάζεται το νησί από τους κατοίκους του, δεν ήταν άλλο από το όνομα με το οποίο ήταν γνωστή η χερσόνησος του Αργοστολίου (Λάσση).

Τέλος, αν και η Νικόπολη δεν αναφέρεται πουθενά στο βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων, αποτελεί αναμφίβολα έναν από τους σταθμούς του Παύλου στην Ελλάδα, αφού στην προς Τίτον επιστολή του ο Παύλος παραγγέλλει στον Τίτο να έρθει να τον βρει εκεί, καθώς είχε αποφασίσει να περάσει στην πόλη τον χειμώνα του 65-66 μ.Χ., κατά τη διάρκεια της δ΄ αποστολικής του περιοδείας. Αν και στη σύγχρονη έρευνα έχει γίνει πολύς λόγος για την ταυτότητα της αναφερόμενης πόλης, καθώς κατά την εν λόγω περίοδο υπήρχαν επτά πόλεις με το ίδιο όνομα, η Νικόπολη των Πράξεων θεωρείται γενικά ότι είναι εκείνη της Ηπείρου, η οποία βρίσκεται γεωγραφικά στον Αμβρακικό κόλπο, κοντά στο Άκτιο. Πρόκειται για σχετικά νέα πόλη (εξ ου, προφανώς, και το όνομά της), καθώς ιδρύθηκε μόλις το 31 π.Χ. από τον ρωμαίο αυτοκράτορα Οκταβιανό Αύγουστο σε ανάμνηση της νίκης του επί του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας στη Ναυμαχία του Ακτίου. Η πόλη απολάμβανε προνόμια και φορολογική ατέλεια, γεγονός που σε συνδυασμό με την ερήμωση των περισσότερων πόλεων της Ηπείρου από τον ρωμαίο στρατηγό Αιμίλιο Παύλο μερικά χρόνια νωρίτερα, είχε ως αποτέλεσμα να συρρεύσει σε αυτήν πλήθος κόσμου και να καταστεί σύντομα μία από τις πλέον πολυπληθείς πόλεις της αυτοκρατορίας.

ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΠΑΝΤΟΥ

www.visitgreece.gr

Ανακάλυψε τις ομορφιές της Ελλάδας μέσα από την ιστοσελίδα μας!

www.my-greece.gr

Ζήσε μοναδικές εμπειρίες!
Ανέβασε τις δικές σου!

<http://eepurl.com/WvnY>

Γίνε μέλος της παρέας μας!

www.facebook.com/visitgreecegr

Γνώρισε τις ομορφότερες γωνιές της Ελλάδας!

www.twitter.com/visitgreecegr

Ακολούθησε την Ελλάδα στο Twitter!

www.youtube.com/visitgreecegr

Δες τα video για την Ελλάδα και ανέβασε τα δικά σου!

flickr

www.flickr.com/visitgreecegr

Με βλέπεις; Ήμουν κι εγώ στην Ελλάδα!

www.foursquare.com/visitgreecegr

Χρειάζεσαι tips για την Ελλάδα;

<https://plus.google.com/+greece>

Μάθε τα πάντα γύρω από την Ελλάδα!

<http://pinterest.com/visitgreecegr>

Έλα να «καρφίτσώσουμε» τις ομορφιές της Ελλάδας!

<http://instagram.com/visitgreecegr>

Αποθανάτισε τις στιγμές σου στην Ελλάδα!

www.apostoliki-diakonia.gr

Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος

www.justinian.gr

ΕΛΛΑΔΑ - Εκκλησιαστική Πολιτιστική Κληρονομιά
Πρόγραμμα ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ

<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/tourism/tourism.htm>

Συνοδικό Γραφείο Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος

Υπουργείο Τουρισμού
Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
www.visitgreece.gr